

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สำหรับใช้เป็นแนวทางในการวางกรอบความคิดสำหรับการศึกษานี้คือ

แนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

1. แนวคิดความเชื่อ
2. แนวคิดการปรับตัว
3. แนวคิดการถ่ายทอด
4. แนวคิดการดำรงอยู่ของวัฒนธรรม
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดความเชื่อ

กึ่งแก้ว อัคราการ (อ้างใน เรณู อรรถมุขศรี, 2535, หน้า 158) กล่าวว่า ความเชื่อเกิดจากการแสวงหาคำตอบสิ่งที่ไม่รู้ โดยการเดาและเปรียบเทียบกับสิ่งที่ตนเคยรู้มาก่อน หรือเดาตามที่มีผู้เล่าไว้ บางครั้งความเชื่อจึงเป็นสิ่งไร้เหตุผล บางครั้งก็ดูเป็นเหตุเป็นผลน่าเชื่อถือ และแม้บางครั้งในความไร้เหตุผลนั้น มนุษย์ก็ยังไม่สามารถหาคำตอบที่ดีกว่า จึงยังคงต้องเชื่อกันต่อไป

ผาสุก มุททมธธา (2535, หน้า 54) เสนอเกี่ยวกับความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อ คือการเห็นตามด้วยความมั่นใจ ไว้ใจในเรื่องของบุคคล สิ่งต่าง ๆ เชื่ออย่างไรงี้จะทำอย่างนั้น ความเชื่อ ทำให้เกิดความมั่นใจ ตัดสินใจอะไรได้อย่างเด็ดเดี่ยว ความเชื่อจะเป็นผลดีได้อยู่ที่ว่าเชื่ออะไรและเชื่ออย่างไร ถ้าเชื่อในเรื่องที่มีเหตุผลถูกต้อง ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ก็จะเป็นคนที่ช่วยพัฒนาตนเองและสังคม แต่ถ้าเชื่อในสิ่งที่เหลวไหลลงมงายก็จะเสื่อมทั้งตนเองและสังคม จะกลายเป็นความเชื่อที่น่าเวทนาต่อผู้ที่หลงเชื่อไปด้วย

ธวัช ปุณโณจาก (อ้างใน ปณิธาน วังสุริยพันธ์, 2540, หน้า 7) กล่าวว่า ความเชื่อ คือการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีและผลร้ายต่อมนุษย์นั้นๆ หรือสิ่งกมนั้นๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็น

จริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับ และให้ความเคารพ เกรงกลัวสิ่งเหล่านั้นมากกว่าเชื่อใน วิทยุญาณทั้งหลาย ภูติผีปิศาจ คาถาอาคม โขลกต่าง ไสยเวทย์ต่าง ๆ ยังรวมไปถึงปรากฏการณ์ทาง ธรรมชาติที่มนุษย์ยอมรับนับถือ เช่น ดันไม้ ป่าเขา

วันวิสาข โคมลกระหนก (2539, หน้า 27-28) ได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อ คือ การยอมรับข้อเสนออย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นความจริง เป็นการยอมรับในที่นี้ว่าอาจเกิดจาก สติปัญญา เหตุผล หรือความศรัทธาที่ไม่มีเหตุผลก็ได้ หรือเป็นความแน่ใจ เชื่อมั่นในปรากฏการณ์ นั้นว่าถูกต้องจริง ความเชื่อของบุคคลขึ้นอยู่กับข้อมูลข่าวสารที่เขาได้รับจากแหล่งที่เขาเชื่อถือได้ โดยความเชื่อจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมอีกต่อหนึ่งนั่นคือ บุคคลจะกระทำหรือไม่กระทำ การ ใดตามความเชื่อของเขาหรือความเชื่อจะเป็นตัวเสริมกำลังบางอย่างให้เขาทำแล้วเกิดความคงทนยิ่ง ขึ้น และความเชื่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็มักจะมีทัศนคติ ความตั้งใจ หรือการกระทำตามพฤติกรรมตาม ความเชื่อนั้น ๆ

ดังนั้น ความเชื่อเป็นสิ่งที่มิในตัวตนของบุคคลทุกคน มนุษย์ต้องผูกพันอยู่กับความเชื่อ ตั้งแต่รู้ความจนกระทั่งตาย หากไม่มีความเชื่อย่อมไม่มีความเข้าใจตนเองหรือสิ่งต่างๆ ที่รอบ ตน เองได้ มีผู้ให้ความหมายหรือนิยามความเชื่อไว้มากมายดังเช่นพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน (2524, หน้า 43) ได้ให้ความหมายของความเชื่อว่า ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับ ข้อเสนอข้อใดข้อหนึ่งว่าเป็นจริง การยอมรับเช่นนี้โดยสารถะสำคัญแล้วเป็นการยอมรับเชิง พุทธิปัญญาอาจจะมีอารมณ์สะท้อนใจเข้ามาประกอบด้วย ความเชื่อก่อให้เกิดภาวะในจิตใจต่อ บุคคล ซึ่งอาจเป็นพื้นฐานสำหรับการกระทำโดยสมัครใจของบุคคลนั้น ความเชื่ออาจมีพื้นฐานจาก หลักฐานข้อเท็จจริงที่เชื่อถือได้ หรืออาจมีพื้นฐานมาจากความเคยชินที่ จากการไม่รู้ตัวเอง หรือ ลักษณะที่ทำให้เกิดความไขว้เขวก็ได้ เพราะฉะนั้นความเชื่อจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับความจริงเชิงวัตถุวิสัย ในเนื้อหาความเชื่ออาจเป็นความเชื่อทางวิทยาศาสตร์ ความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล หรือความเชื่อแปลก วิจารณ์ เราอาจกระทำอย่างแข็งขัน จริงจัง หรืออย่างบ้าคลั่ง ด้วยความเชื่อที่ผิดๆ ได้เท่ากับความ เชื่อที่ถูกต้อง อย่างไรก็ตามการกระทำที่ใช้สติปัญญาใด ๆ ก็ย่อมต้องอาศัยความเชื่ออยู่เสมอแต่ สติปัญญานั้นอาจนำมาทดสอบความเชื่อและตรวจสอบความสมบูรณ์ถูกต้องของพื้นฐานความเชื่อนั้น

เรณู อรรถเมศร์ (2535, หน้า 162) ได้กล่าวถึงความเชื่อหลักในสังคมไทย โดยแบ่ง ความเชื่อเป็น 2 ระดับ ได้แก่

1. ความเชื่อในศาสนา ได้ถูกจัดให้เป็นความเชื่อที่มีเหตุผล จากการที่มนุษย์เคยเชื่อว่า ธรรมชาติและปรากฏการณ์ในธรรมชาติเป็นผู้คลั่งคลั่ง ต่อมาพบความจริงทางวิทยาศาสตร์ มนุษย์มีความคิดเป็นของตนเอง ไม่ยอมขึ้นกับอำนาจที่มองไม่เห็นและไม่สามารถพิสูจน์ได้ เป็น

ลำดับของความคิดที่ประกอบด้วยเหตุผล ละทิ้งความงมงายเสียได้ ความรู้ที่เป็นเหตุผลเป็นมูลเหตุให้เกิดลัทธิในศาสนา และศาสนาที่สำคัญศาสนาหนึ่งของโลกคือ ศาสนาพุทธ ที่คนไทยยอมรับเป็นศาสนาประจำชาติและมีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดพิธีกรรมและวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย แต่อย่างไรก็ตามในประเทศไทยก็มีการนับถือศาสนาใหญ่อื่น ๆ เช่นศาสนาฮินดู ศาสนาพราหมณ์ คริสต์ศาสนา เป็นต้น ขณะเดียวกันที่คนไทยมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยมีหลักมาจากความเชื่อในศาสนาพุทธ แต่เนื่องจากศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ปฏิรูปมาจากศาสนาพราหมณ์ประการหนึ่ง และเนื่องจากวรรณคดีพราหมณ์ที่เผยแพร่เข้าสู่ประเทศไทยประการหนึ่ง จึงทำให้ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาของไทยมีความผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์

2. ความเชื่อพื้นบ้าน เป็นความเชื่อที่มีการผสมผสานกันอยู่ 2 กระแส คือ

2.1 ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณธรรมชาติ คือความเชื่อที่เราเข้าใจว่าทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติมีจิตวิญญาณ หรือมีผู้บงการอยู่เบื้องหลังธรรมชาตินั้น จึงเรียกและปฏิบัติต่อธรรมชาติเหล่านั้นเสมือนมีชีวิตคือมีการบูชา อ้อนวอน ขอบคุณ ต่อผู้เป็นเจ้าของสรรพสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นด้วยความเชื่อว่าเป็นผู้สร้าง เป็นผู้ให้ชีวิต อาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งสูงสุด เช่นความเชื่อต่อปู่เถนย่าเถนในสังคมล้านนา สังคมไทดำไทขาวในเวียดนาม โดยเชื่อว่าเป็นผู้ให้กำเนิดมนุษย์ อาจกล่าวได้ว่าจิตวิญญาณเหล่านั้น ก็คือสิ่งที่มนุษย์เรียกว่า พระเจ้า หรือผีบางเทวดานั้นเอง

2.2 ความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณ ซึ่งจำแนกได้หลายประเภท ที่จะกล่าวได้เป็นหลัก ๆ ได้แก่ ความเชื่อผีสายตระกูล เช่นผีปู่ย่า ผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ เป็นต้น เป็นการลำดับศรัทธาที่คนในอดีตเชื่อว่าคนที่ตายไปแล้วจะไม่สูญ คนเรามีดวงวิญญาณเหลืออยู่ ดวงวิญญาณนั้นออกจากร่างไปท่องเที่ยวคอยดูแลความทุกข์ความสุขของลูกหลาน บางครั้งก็เชื่อกันว่ากำเนิดดวงวิญญาณนั้นจะกลับเข้าสู่ร่างเดิม และกลับมาเกิดใหม่ ดังเช่นจะพบร่องรอยของการตกแต่งหลุมฝังศพ เครื่องบูชาศพ หรือความเชื่อเรื่องผีบ้านผีเรือนในภาคกลาง ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาในภาคอีสาน ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ผีผดผีเม็งในภาคเหนือ เป็นต้น

นอกจากความเชื่อต่างๆที่กล่าวมาแล้ว มาณพ มานะแซม (2541, หน้า 58-78) ได้กล่าวถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผี ว่าเป็นความเชื่อของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณและมีได้เป็นลักษณะเฉพาะของที่ใดที่หนึ่งแต่อย่างใดสำหรับเขตภาคเหนือของไทยนั้น ชาวล้านนา ชาวเขา และชาวไทยกลุ่มอื่น ๆ ต่างก็ได้อิทธิพลความเชื่อในเรื่องการนับถือผีเช่นกัน ในสังคมล้านนา ได้มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีเอาไว้ว่าเป็นตัวแทนของพลังอำนาจจากภายนอก ที่สามารถมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์และส่งผลกระทบต่อเรื่องไปถึงโลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ บุคลิกภาพของคนในภาคเหนือ การนับถือผีเป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของคนในสังคม ซึ่งถือเป็นลักษณะอันสำคัญของชุมชน

ระบบเครือญาติชาวล้านนา เพราะระบบของการนับถือผีนี้มีได้เป็นเพียงกิจกรรมตามจารีต เพื่อตอกย้ำอุดมการณ์หรือเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่หากเป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาอย่างหลากหลายและซับซ้อน ทั้งนี้ก็เพื่อจัดระเบียบหรือสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ให้อยู่ด้วยกันอย่างสันติ โดยสะท้อนหลักการที่ว่า เพื่อความอยู่รอดของ สภาพแวดล้อม และผู้คนในสังคม นักมนุษยวิทยาและนักวิชาการที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีของชาวล้านนาโบราณนี้ได้แบ่งผีออกเป็น 2 ประเภท คือ ผีดีและผีร้าย

1. ผีดี

เป็นผีที่มีอยู่โดยทั่วไปมีหน้าที่ปกป้อง คุ้มครอง ดูแลตามสิ่งสถานที่สิ่งสถิตอยู่ และสามารถบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ นำมาซึ่งความสุขในชุมชนหรือผู้ที่ปฏิบัติตนอยู่ในกรอบของสังคมอันดีงาม ได้แก่ ผีอารักษ์ ผีเจ้านาย ผีบรรพบุรุษ และผีที่ประจำอยู่ตามสิ่งของสำคัญในการประกอบอาชีพ เช่น ผีหม้อหนึ่ง ผีนางด้ง เป็นต้น ซึ่งผีดีเหล่านี้สามารถผันแปรเป็นอำนาจที่รุนแรงลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ หรือข้อบังคับข้อห้ามบางอย่างที่เชื่อถือกันมาแต่โบราณ เราเรียกกรณีนี้ว่า “ผีดผี” ซึ่งจะถือเป็นข้อกำหนดที่ส่งผลกระทบต่อความสมดุลย์ของปัจเจกบุคคลและชุมชน ในรูปของเสนียด จัญไร อุบาทว์ รวมไปถึงการเจ็บไข้ได้ป่วยที่ตามมา

2. ผีร้าย

ชาวล้านนามีความเชื่อในอำนาจของผีต่างๆ ว่ามีอิทธิฤทธิ์โดยเฉพาะผีร้ายที่สามารถทำให้มนุษย์เสียสมดุลย์ขึ้นกับสภาพร่างกายและความเป็นอยู่ได้ เช่น การเจ็บไข้ได้ป่วย การประสบเคราะห์หรืออุบัติเหตุสิ่งที่ไม่คาดคิดเช่นนี้ เรียกว่า “อำนาจ” และอำนาจของผีในที่นี้มีได้ปรากฏขึ้นมาเพียงแต่นามธรรม แต่เป็นอำนาจที่คนในสังคมนั้นเชื่อว่ามีอยู่และสามารถปรากฏผลเป็นรูปธรรมได้อย่างอำนาจของผีดี เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ และผีเจ้านาย หากเกิดกรณีลบหลู่หรือ ผีดผีขึ้นมา เช่น ไม่เลี้ยงดู ไม่เซ่นไหว้ ไม่ทำบุญส่งไปให้ หรือลูกหลานไม่ปรองดองกัน อำนาจ ผีดีจะแปรสภาพเป็นอำนาจของผีร้าย สังคมชาวล้านนาเรียกอำนาจที่ผันแปรไปนี้ว่า “ผีกะ” สำหรับลักษณะของผู้ที่ถูกผีกะทำร้ายหรือเข้าสิงจะมีอาการไข้ขึ้นสูง ลูกตากลิ้งกลอกไปมา พุดจาเพื่อเจ้ออย่างไม่รู้สีกตัว หากต้องการแก้สถานการณ์หรือขับไล่ผีกะ จะต้องนำหมอมิมาทำพิธีโดยใช้เวทมนตร์ คาถา การปิดป่าและบังคับให้ผีกะออกไปจากร่าง นอกจากนี้ยังมีวิญญาณร้ายที่ต้องลอยอยู่ตามที่ต่างๆ ที่คอยหลอกหลอนให้ผู้คนตกใจ หากผู้ใดขวัญอ่อนอาจเกิดการเสียสมดุลหรือเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยได้ ได้แก่ ผีตายโหง ตายพราย ผีโป่ง ผีข่า ผีกองกอย เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นคติความเชื่อและการนับถือผีของชาวล้านนา ทำให้ทราบว่า เป็นความเชื่อที่ช่วยต่อยอดภูมิปัญญาเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการเคารพต่อบรรพบุรุษ ธรรมชาติ ตลอดจนความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน แม้ในสภาวะสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป คติความเชื่อโดยเฉพาะในการนับถือผียังได้รับการถ่ายทอดเรื่อยมา โดยบางส่วนที่มีการปรับตัวเพื่อให้คนในยุคปัจจุบันเข้าถึงได้ง่ายขึ้น สิ่งเหล่านี้ได้ทำให้การนับถือผีถูกผลิตซ้ำอย่างมั่นคงและเรื่อยมา จนกลายเป็นอุดมการณ์หลักเคียงคู่ไปกับคติความเชื่อทางพุทธศาสนาที่สามารถครอบคลุมวิถี การดำเนินชีวิตของผู้คนเกือบทุกๆด้านและทุกระดับชั้นในสังคม

แนวคิดการปรับตัว

การที่ความเชื่อดั้งเดิมยังคงได้รับความเชื่อถืออยู่ในสังคมปัจจุบันได้นั้น ความเชื่อต่างๆ ต้องได้รับการถ่ายทอดและมีการปรับตัวเองเพื่อสอดคล้องกับความต้องการของคนในสังคม ความเชื่อจึงยังคงดำรงอยู่ได้

จากแนวคิดการปรับตัวนี้เองได้มีผู้รู้ให้ความหมายไว้หลากหลายดังนี้

ลาซารัส (อ้างใน ศุภกานต์ ชื่อเกียรติจิตร, 2543, หน้า 21) ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับการปรับตัวว่ามีจุดเริ่มต้นเริ่มต้นจากการปรับตัวทางชีววิทยา เรียกว่า "Adaptation" ซึ่งเป็นความคิดพื้นฐานทางทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ลส์ ดาร์วิน ที่เชื่อว่า เผ่าพันธุ์ที่แข็งแรงเท่านั้นที่จะสามารถปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมต่างๆ และสามารถดำรงเผ่าพันธุ์อยู่ได้ นักจิตวิทยาได้ยืมเอาความคิดนี้มาแล้วได้ใช้คำว่า Adjustment แทนคำว่า Adaptation นอกจากนี้ยังกล่าวว่าการปรับตัวของมนุษย์เป็นไปตามแรงผลักดันสองอย่างคือ

1. แรงผลักดันจากภายนอก เกิดจากการที่มนุษย์ต้องอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อม การที่มนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกันและต้องผูกพันกับผู้อื่น ดังนั้นคนเราจึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและสังคม ซึ่งเริ่มตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยผู้ใหญ่

2. แรงผลักดันจากภายใน อันได้แก่ความต้องการด้านอาหาร น้ำ และความอบอุ่น เพื่อสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความสุขสบาย และอีกส่วนหนึ่งเกิดจากสภาวะทางจิต ซึ่งเป็นผลของการเรียนรู้ เช่นความต้องการความอบอุ่นใจ ความต้องการเป็นที่ยอมรับของสังคม และความต้องการความสำเร็จ

ลออ หุตางกูร (อ้างแล้ว 2543, หน้า 22) การปรับตัวของบุคคลโดยทั่วไปนั้นแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ การปรับตัวทางด้านร่างกายและการปรับตัวทางด้านจิตใจ ซึ่งการปรับตัวด้านร่างกายนั้นเป็นการปรับตัวต่อสิ่งเร้า โดยการเปลี่ยนแปลงการทำงานส่วนประกอบโครงสร้างเพื่อรักษาความสมดุลของชีวิต ส่วนการปรับตัวด้านจิตใจเป็นปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับสิ่งเร้า โดยมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม บุคลิกภาพ ความเชื่อ ความคิด เพื่อจัดการความตึงเครียดและให้มีคุณภาพหรือความสงบสุขของจิตใจ

มัวร์ (อ้างใน สุพัตรา สุภาพ ,2521, หน้า 188) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันได้กล่าวไว้ว่า สังคมจะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น การเปลี่ยนแปลงจึงเป็นลักษณะธรรมชาติของสังคมที่ควบคู่ไปกับการเป็นระเบียบ

ประคินันท์ อุปรมัย (2528, หน้า 52) ได้ให้ความหมายของการปรับตัวที่ดี หมายถึง การที่บุคคลทำตัวให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ได้อย่างและมีความสุข โดยการปรับตัวเองให้เข้ากับบุคคลอื่นตามสภาพการณ์ต่างๆของสังคมที่ตนอยู่ เพื่อลดความตึงเครียดหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้

เช่นเดียวกับ งามพิศ สัตย์สงวน (2534 , หน้า 41) การปรับตัว คือการที่ประชากรที่มีชีวิตอยู่ในชุมชนหรือสังคมต่างๆ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เพื่อว่าจะมีชีวิตรอดและมีลูกหลานสืบทอดต่อไป วัฒนธรรม คือหนทางหลักที่สำคัญทำให้ประชากรมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมได้ โดยที่สิ่งต่างๆของวัฒนธรรมพยายามปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม

สุชา จันทร์อม (อ้างใน เจริญ ศิริวงศ์, 2543, หน้า 8) การปรับตัว คือการที่บุคคลได้แสดงพฤติกรรมเพื่อบรรลุเป้าหมายต่างๆในสิ่งแวดล้อมของเขา มนุษย์ทุกคนต้องมีการปรับตัวตรงเท่าที่เขาจะดำรงชีวิตอยู่ มนุษย์ต้องแก้ปัญหาเพื่อสำเร็จในการทำงาน เพื่อทำมาหาเลี้ยงชีพ เพื่อตอบสนองทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม นอกจากนี้การปรับตัวทำให้เกิดแรงผลักดันจากปัจจัยภายนอกที่มากระทบตัวบุคคล สภาพจิตใจของบุคคลที่ได้รับ ทำให้เกิดการกระตุ้นความต้องการให้เกิดขึ้น บุคคลจึงมีความจำเป็นที่ต้องไตร่ตรองและเลือกสรรเพื่อให้ได้ซึ่งความปรารถนาและความต้องการที่เหมาะสมกับตนเอง

ทฤษฎีการปรับตัวของโรเจอร์ (อ้างใน สุกานต์ ชื้อเกียรติขจร, 2543, หน้า 24) มี 5 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นค้นตัวในการรับข่าวสาร ผู้รับการเปลี่ยนแปลงจะเกิดการตื่นตัวและรับทราบเรื่องที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะเรื่องที่เกิดขึ้นกับตนเอง เป็นขั้นที่สมาชิกได้ทราบว่ามีสิ่งใหม่ๆเกิดขึ้น แหล่งที่ได้ข่าวจะมาจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง เพื่อน พ่อค้า และสื่อมวลชน ต่างๆ

2. **ชั้นสนใจหาข่าวสารเพิ่มเติม** เมื่อเกิดความตื่นตัวในการรับข่าวสาร ผู้รับการเปลี่ยนแปลงจะสนใจหารายละเอียดของข่าวสารนั้นเพิ่มเติมขึ้นอาจจะเข้าไปศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมจากเจ้าหน้าที่หรือผู้นำต่างๆที่เกี่ยวข้องกับสิ่งใหม่นั้นๆ

3. **ชั้นประเมินผล** ผู้รับการเปลี่ยนแปลงจะนำรายละเอียดของข่าวสารมาพิจารณาประเมินผลดีผลเสียของข่าวสารว่า หากตนนำมาปฏิบัติในสังคมแล้วจะเกิดประโยชน์มากน้อยเพียงใด เป็นขั้นของการตัดสินใจ หรือช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่คิดว่าสิ่งใหม่นั้น ดีแค่ไหนเพียงใด มีอะไรที่เป็นผลดีและผลเสียบ้าง

4. **ชั้นการทดลองปฏิบัติ** ผลการประเมินของผู้รับการเปลี่ยนแปลง ผู้รับการเปลี่ยนแปลงอาจนำสิ่งใหม่หรือวัฒนธรรมใหม่นั้นมาทดลองปฏิบัติดู บางสังคมผู้รับการเปลี่ยนแปลงอาจจะไม่มีการทดลองปฏิบัติและได้ข้ามขั้นตอนนี้ไปเลย

5. **ชั้นยอมรับ** ผู้รับการเปลี่ยนแปลงจะนำสิ่งใหม่หรือวัฒนธรรมมายึดถือปฏิบัติเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้นไป เมื่อผ่านชั้นการทดลองปฏิบัติหรือชั้นประเมินผลข้ามขั้นมาสู่ขั้นการยอมรับเลยก็ได้

จุฬารัตน์ เมืองแก้ว (2537, หน้า 18) การปรับตัวทางวัฒนธรรมขึ้นกับบริบทสังคมว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปในทางใด ในยุคข้อมูลข่าวสาร อุตสาหกรรมการค้าเสรีและการบริการ ประกอบกับการศึกษาที่ขยายตัวออกไปมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใหญ่หลวงในชุมชนทั้งในเมืองและชนบท โดยเฉพาะด้านการผลิตความเชื่อและความสัมพันธ์ในชุมชน

ส่วนในการพิจารณาเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรมนี้ จาตุดี เอ. โคเฮน (อ้างใน สิริสุข วงศ์สกุล, 2544, หน้า 8) เสนอข้อคิดว่า

1. การศึกษาเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรม ควรพิจารณาถึงองค์ประกอบด้าน ศิลปวัฒนธรรม (วรรณคดี คณิต การแสดงและศิลปกรรมอื่นๆ) และสังคมวัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต ความเชื่อ ฯลฯ

2. องค์ประกอบของวัฒนธรรม เรียงเรียงร้อยประสานเข้ากับวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นองค์รวม มีลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคมวัฒนธรรม

3. การปฏิสัมพันธ์กับสังคมข้างเคียง หรือการค้นพบสิ่งใหม่ภายในสังคมของตนเองจะ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เพื่อการปรับเปลี่ยนเพื่อการคงอยู่ของสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ

4. วัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ องค์ประกอบแต่ละส่วนมีความหมายและสื่อความหมายที่ลึกซึ้งและกว้างขวางกว่าข้อเท็จจริง เช่น ธงมีความหมายมากกว่าผ้าหนึ่งผืน

5. การดำเนินชีวิตของมนุษย์ต้องดำเนินเป็นกลุ่ม การปรับเปลี่ยนสังคมวัฒนธรรมเป็นการปรับเปลี่ยนในกลุ่มมากกว่าในระดับปัจเจกบุคคล การสืบทอดวัฒนธรรมต้องถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งเป็นกลุ่ม การปรับตัวทางวัฒนธรรมจึงเป็นการปรับเปลี่ยนของกลุ่ม

6. พฤติกรรมของมนุษย์ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่มีพฤติกรรมใดที่ไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้เลย

7. การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง มีกระบวนการและขั้นตอน

ข้อคิดทั้ง 7 ข้อที่กล่าวนี้ หมายถึงการปรับตัวที่มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือกลุ่มคนอื่น

จากแนวคิดข้างต้นจะพบว่า การปรับตัวเป็นส่วนหนึ่งของการตอบสนองความต้องการทางร่างกายและทางใจของคนในสังคม เพื่อให้อยู่ในสังคมรวมกันได้เช่นเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเชื่อต่างๆ ที่ส่งผลให้ความเชื่อนั้นได้รับการถ่ายทอดไปสู่รุ่นต่อไปได้ง่ายมากขึ้น

แนวคิดการถ่ายทอด

การถ่ายทอด คือกระบวนการจัดเกลาที่ทำให้สมาชิกของสังคมเรียนรู้ค่านิยม ความรู้ บรรทัดฐาน ความเชื่อ รวมไปถึงทักษะต่างๆ ทำให้การปฏิบัติตามบทบาทเป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้

บลูม และ ซิลนิก (อ้างใน สุพัตรา สุภาพ, 2514 ,หน้า 25) กล่าวว่า การอบรมให้รู้ระเบียบของสังคมเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องประสบตั้งแต่เด็กจนเป็นผู้ใหญ่ เป็นหลักในการปฏิบัติซึ่งทุกคนต้องเรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของกลุ่มนั้น ๆ วางไว้ เพื่อให้มีความสัมพันธ์ต่อการสามารถเกิดขึ้นได้ ดังนั้นการอบรมให้รู้ระเบียบของสังคม จึงเป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมที่ทำให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตที่เป็นระเบียบ และกระบวนการที่มีอยู่ตลอดไปจนตลอดชีวิตซึ่งจะขาดมิได้ โดยทั่วไปจะเริ่มเรียนตั้งแต่วัยเด็กโดยเด็กจะเรียนรู้ในการมีส่วนร่วมในชีวิตกลุ่ม (Group Life) จึงรับเอาคุณค่าของกลุ่มที่ตนร่วมด้วยในฐานะเป็นสมาชิกของกลุ่ม และเมื่อเขาร่วมกับกลุ่มใด เขาก็ต้องเรียนรู้กฎเกณฑ์และคุณค่าของกลุ่ม เป็นการเรียนรู้กฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนใหม่ และพัฒนาคุณค่าใหม่ โดยทั่วไปพ่อแม่จะเป็นผู้อบรมที่สำคัญ เพราะพ่อแม่ได้รับการอบรมมาเช่นกันว่า การเป็นพ่อแม่จะต้องมีบทบาทอย่างไรต่อการเลี้ยงดูบุตร

หากมองในแง่ของแต่ละบุคคลแล้ว การอบรมสั่งสอนเป็นคุณลักษณะและจิตใจความสามารถของคนเพื่อความเจริญเติบโตและการพัฒนาของคน การอบรมสั่งสอนทำให้อิทธิพลทางชีวภาพมีคุณลักษณะของความเป็นมนุษย์ ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกว่าเป็นตัวของตัวเอง กล่าวคือมีความรู้สึกในลักษณะประจำตัว สามารถบังคับและกำหนดพฤติกรรม และสามารถรับเอา อุดมคติ คุณค่า และความประพฤติต่าง ๆ ได้ เพราะฉะนั้นการอบรมสั่งสอนจึงเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์และเป็นปัจจัยที่ขาดเสียไม่ได้ ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกเป็นตัวของตนเอง คือความรู้สึกว่าเป็นคน กล่าวโดยสรุปแล้วการอบรมสั่งสอนให้เรียนรู้ระเบียบของสังคม คือการถ่ายทอดวัฒนธรรมและการพัฒนาบุคลิกภาพ

พาร์สัน (อ้างใน รพีพรรณ ลิ้มปิติ, 2544, หน้า 19-20) ได้อธิบายว่าบุคคล สังคม และวัฒนธรรมจะมีความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยที่วัฒนธรรมจะเป็นผู้กำหนดค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติที่สำคัญ และมีการถ่ายทอดลงสู่บุคคล โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมและการควบคุมทางสังคม ซึ่งเกิดจากการที่บุคคลได้มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนประเภทต่าง ๆ ตั้งแต่ครอบครัว บุคคลภายนอกครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และสังคม ทำให้มีการเรียนรู้ค่านิยม ความเชื่อ ความนึกคิดต่าง ๆ รวมทั้งได้รับการควบคุมให้ปฏิบัติตามสิ่งที่เรียนรู้ด้วยบุคคลจึงเป็นผลที่เกิดจากการถ่ายทอดระบบวัฒนธรรม ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ แนวปฏิบัติ ของสังคม โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม

ส่วน เอลคิน (อ้างใน, รพีพรรณ ลิ้มปิติ, 2544, หน้า 19-20) ได้กล่าวถึงการถ่ายทอดทางสังคม หมายถึง การถ่ายทอดทุกสิ่งที่มีสังคมมีอยู่แก่บุคคล โดยมีระบบ การถ่ายทอดที่มีลักษณะเป็นขั้นตอน เกิดแก่บุคคลตั้งแต่ในวัยต้นของชีวิต จนถึงช่วงสุดท้ายของชีวิต และอีกความหมายหนึ่งของการถ่ายทอดทางสังคม หมายถึง กระบวนการที่บุคคลรับเอา แนวคิด ความเชื่อ แนวปฏิบัติ และทักษะในการดำรงชีวิตจากสังคม โดยการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เริ่มจากบุคคลในครอบครัว โรงเรียน ชุมชน และสังคม จนในที่สุดบุคคลจะมีลักษณะต่าง ๆ ที่เหมาะสมสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างดีในสังคม และการถ่ายทอดทางสังคม ยังมีผลต่อสังคมโดยส่วนรวม คือ ทำให้เกิดการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของบุคคล เช่น บุคคลมีความคล้ายคลึงในด้านต่าง ๆ ทั้ง ค่านิยม ความเชื่อ และแนวปฏิบัติ การถ่ายทอดทางสังคมที่เริ่มจากครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน ชุมชน และสังคมนั้น แต่ละหน่วยจะมีบทบาทหน้าที่ต่างกัน แต่มีจุดรวมเดียวกันคือ การถ่ายทอดอบรมแก่บุคคล การถ่ายทอดทางสังคมในครอบครัว มักมีวิธีการสองประเภท คือ การถ่ายทอดโดยตรง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ได้แก่ การที่บุคคลในครอบครัว คือ บิดามารดา สั่งสอน อบรม

บุตรโดยตรงในเนื้อหาความรู้ด้านต่างๆ และบังคับให้บุตรปฏิบัติตามคำสั่งสอน และวิธีที่สองคือการเป็นตัวแบบหมายถึง การที่บิดามารดาปฏิบัติตนเป็นตัวแทนของพฤติกรรมด้านต่าง ๆ เป็นผลให้บุตรเลียนแบบการกระทำเหล่านั้น วิธีการทั้งสองประเภทนี้ ถือว่าเป็นการถ่ายทอดอบรมที่สำคัญ และต้องมีการทำร่วมกัน และสำหรับโรงเรียนจะเป็นการถ่ายทอดอบรมอย่างเป็นทางการในเรื่องที่ครอบครัวไม่สามารถทำได้

สำหรับกลไกและกระบวนการถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิมในชุมชนมีหลายวิธี ขึ้นอยู่กับเป้าหมาย เนื้อหาสาระที่ต้องการสื่อสาร และขึ้นอยู่กับวัยของผู้รับด้วย เช่น วัยเด็ก กระบวนการถ่ายทอดจะมีลักษณะแบบง่าย ๆ ไม่ยุ่งยาก สนุกสนาน และดึงดูดใจ ตัวอย่างเช่น การเล่านิทาน การละเล่น และการลงมือทำ แต่สำหรับวัยผู้ใหญ่การถ่ายทอดความรู้จะเป็นในลักษณะ การบอกเล่า การฟังเรื่องเล่าที่สืบทอดกันมา การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา การประกอบอาชีพ กฎข้อห้าม และข้อปฏิบัติของชุมชน การอ่าน และการแสดงมหรสพที่เป็นมรดกพื้นบ้าน การอ่านหนังสือหรือเขียนหนังสือในใบลาน ซึ่งกระบวนการดังกล่าวอิงอยู่กับศรัทธา ความเชื่อถือในอำนาจศักดิ์สิทธิ์และศรัทธาในพุทธศาสนา (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2531, หน้า 63-67)

สุพัตรา สุภาพ (2514, หน้า 26) ได้อธิบายกระบวนการการถ่ายทอดว่าเป็นกระบวนการที่เป็นได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่คนในสังคมหนึ่งๆจะได้เรียนรู้ถึง คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนที่สังคมได้นั้น ๆ ได้กำหนดไว้สำหรับให้ปฏิบัติต่อกันในสังคม การถ่ายทอดอาจเป็นได้ในลักษณะ คือ

1. การอบรมสั่งสอนโดยตรง เป็นการอบรมที่มุ่งเน้นให้สมาชิกในสังคมได้เข้าถึงแบบแผนที่สังคมได้ร่วมกันวางไว้ เพื่อให้ทุกคนได้ปฏิบัติตามอย่างถูกต้อง เหมาะสม ซึ่งการอบรมในลักษณะนี้มักจะพบได้ในครอบครัว โรงเรียน วัด เป็นต้น
2. การอบรมสั่งสอนโดยอ้อม เป็นการอบรมที่เกิดจากการเรียนรู้ของตัวบุคคลเอง เพื่อจะได้ปฏิบัติให้เหมาะสม และได้รับการยอมรับจากสังคมเช่น เด็กเลียนแบบการแสดงของพ่อและแม่ เป็นต้น

และการถ่ายทอดทางสังคมนั้น ตัวแทนในการถ่ายทอดแบ่งออกเป็น 6 กลุ่ม ได้แก่

1. ครอบครัว เป็นสถาบันแรกของสังคมที่ให้การอบรมสั่งสอนและพัฒนาพฤติกรรมของเด็กซึ่งในการอบรมนี้ จะเป็นไปทั้งในทางตรงและทางอ้อม เช่น การบอก หรือการสอนตรงๆ ว่าอะไรดี ไม่ดี ส่วนในทางอ้อมจะเป็นในลักษณะของการเลียนแบบ หรือเป็นการรับไปโดยไม่รู้ตัว

2. กลุ่มเพื่อนเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลอย่างมากโดยเฉพาะเด็กวัยรุ่น ซึ่งเป็นวัยที่มีความต้องการการยอมรับจากกลุ่มเพื่อนที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่ เช่น การเลียนแบบการแต่งกาย ทำทางต่างๆ

3. โรงเรียน เป็นสถานที่ที่เปรียบเป็นบ้านหลังที่สองของเด็ก เนื่องจากเด็กจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในโรงเรียน ทำให้เด็กได้รับสิ่งต่างจากโรงเรียนโดยที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว

4. กลุ่มอาชีพ เป็นกลุ่มที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป การถ่ายทอดทางสังคมจากกลุ่มนี้อาจยากเกินไปสำหรับเด็ก เพราะส่วนมากเป็นผู้ใหญ่ที่มีความคิดเป็นของตนเอง

5. ตัวแทนทางศาสนา เป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการถ่ายทอด กล่อมเกล่า และแนะแนวทางให้กับผู้อื่นเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เช่น วัด พระ นักบวช หมอสอนศาสนา ผู้อาวุโสที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีทางศาสนา และพิธีกรรม

6. สื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ จะมีส่วนในการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ การกล่อมเกล่าทางสังคม ในด้านต่างๆ ทั้งในด้านความเชื่อ ความคิด แบบแผนการประพฤติ ซึ่งสื่อมวลชนจะมีอิทธิพลต่อบุคคลมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับเหตุผล เจตคติต่อสิ่งที่ได้รับ ดังนั้นบางครั้งข่าวสารที่ได้รับอาจมีการยอมรับและไม่ยอมรับ หรือเฉยๆ

ส่วน การถ่ายทอดทางด้านความเชื่อ ต่างๆที่มีในชุมชนนั้น เป็นกระบวนการที่ทำให้บุคคลเรียนรู้ถึงคุณค่า กฎระเบียบต่างๆของสังคมเพื่อให้สามารถเป็นสมาชิกที่ดี มีความเข้าใจในวัฒนธรรมนั้น ๆ ในกระบวนการการถ่ายทอดนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องไปตลอดชีวิตไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม โดยมีผู้อาวุโส พ่อแม่ ผู้รู้ ตลอดจนวรรณกรรมต่างๆ ทำหน้าที่ในการถ่ายทอด เพื่อนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ประเพณี การทำมาหากิน (จูรี ชยัน, 2543, หน้า 15)

แนวคิดการดำรงอยู่ของวัฒนธรรม

การที่วัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งจะสามารถดำรงอยู่ได้ ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปนั้นทุกยุคทุกสมัยนั้น เอ็ดเวิร์ด บี. ไทเลอร์ (อ้างใน สนธยา พลศรี, 2545, หน้า 167) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมนั้นเปรียบได้กับทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งได้มาจากการเรียนรู้ของสังคมและสมาชิกของสังคมได้มีส่วนร่วมในการใช้สิ่งนั้นๆ สมาชิกในสังคมจะต้องได้รับวัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม และต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้นๆ เพื่อเป็นมรดกสืบทอดแก่ชนรุ่นต่อไป

เช่นเดียวกันกับ สุพัตรา สุภาพ (2514, หน้า 51) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ มนุษย์จะเป็นผู้สร้าง ทะนุบำรุง ถ่ายทอด และเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม มนุษย์เป็น

สัตว์ประเภทเดียวที่มีวัฒนธรรม มีวิธีการเรียนรู้รับช่วงสืบทอดกันมาได้และสร้างสรรค์เพิ่มเติม การที่มนุษย์สามารถสร้างวัฒนธรรมได้ดี ก็เพราะมนุษย์มีลักษณะทางกายและทางจิตใจเป็นพิเศษ เหนือกว่าสัตว์ทั้งปวงและสิ่งนี้เองทำให้มนุษย์แตกต่างกับสัตว์ วัฒนธรรมทำให้คนเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง วัฒนธรรมจึงมีความหมายครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ ในสังคมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์วิธีในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ค่านิยม ความรู้และเทคโนโลยีต่าง ๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

มาลินีอฟสกี (อ้างใน สัญญา สัญญาวิวัฒน์, หน้า 53-54) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมที่จะมีต่อไปได้นั้นว่า วัฒนธรรมต้องมีหน้าที่สนองตอบต่อความต้องการของมนุษย์ องค์ประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรมไม่ว่าประเพณีทุกประเพณี วัตถุวัฒนธรรมทุกอย่าง ความคิดทุกความคิด ความเชื่อทุกความเชื่อ ต้องตอบสนองความจำเป็นหรือทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง มีหน้าที่ที่ต้องทำ หรือเป็นตัวแทนของส่วนที่ขาดเสียไม่ได้ในวัฒนธรรมนั้นๆ

สอดคล้องกับ จามพิศ สงวนสัจย์ (2532, หน้า 33-44) ได้กล่าวถึงการคงอยู่ของวัฒนธรรมว่า สิ่งใดที่คนในสังคมให้การยอมรับ ยึดถือปฏิบัติ ทำการสืบทอดต่อให้คนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง ย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าสิ่งนั้นมีคุณค่า เป็นที่น่าปรารถนา เป็นเครื่องวัดความมีคุณค่า และความจำเป็นของสิ่งนั้นที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต จนกลายเป็นสิ่งที่ต้องสืบทอดให้คนรุ่นต่อไปได้รักษาเอาไว้

อมรา พงศาพิชญ์ (อ้างใน คณะจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540, หน้า 23-34) ได้กล่าวถึงการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมว่า เมื่อวัฒนธรรมกลายเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ผ่านการยอมรับของคนในสังคมมาช่วงระยะเวลาหนึ่ง โดยระหว่างนั้นอาจเกิดการปรับเปลี่ยนไปตามสภาพของสังคม แต่ยังคงมีการสืบทอดผ่านคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นวัฒนธรรมจะดำรงอยู่ได้จึงต้องเป็นสิ่งที่คนในสังคมต้องเรียนรู้ และรับช่วงการสืบทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นก่อน การที่คนในสังคมเห็นพ้องต้องกันว่าอะไรควรยึดถือหรือควรประพฤติปฏิบัติ โดยทั่วไปมักยึดหลักใหญ่ๆ ที่ถือเป็นข้อตกลงร่วมกันของคนในสังคม หากพบว่าวัฒนธรรมสอดคล้องกับบรรทัดฐานหรือค่านิยมของคนในสังคมช่วงเวลานั้น การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมในทุกๆ ด้านย่อมเป็นไปอย่างราบรื่น แม้การถ่ายทอดทางวัฒนธรรมจะพบว่าลักษณะบางประการของวัฒนธรรมได้มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามกาลเวลา แต่บรรทัดฐาน ค่านิยมที่เป็น

หลักใหญ่ๆ ที่ใช้เป็นกฎเกณฑ์หรือแนวทางในการประพฤติปฏิบัติสำหรับคนในสังคมจะยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไป

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ (2540, หน้า 22-23) ได้กล่าวเพิ่มเติมว่า การที่วัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งจะสามารถดำรงอยู่ได้ในชุมชนหรือสังคมใดนั้น แสดงว่าวัฒนธรรมนั้นได้รับการคัดสรรจากคนในชุมชนหรือในสังคมนั้นแล้วว่าเป็นสิ่งที่ให้คุณค่ามีประโยชน์ จนได้รับการยึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติ โดยผ่านกระบวนการคิด เลือกรับ จนกลายเป็นแบบแผนของการปฏิบัติ รวมถึงความคิด ความเชื่อ วัตถุ หรือสิ่งใดๆ ที่คนในสังคมได้สร้างขึ้น สะสมไว้ ทำการถ่ายทอด หนึ่งปรับปรุง เรื่อยมาจนสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในสังคมนั้นจนกลายเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต

ดังนั้น วัฒนธรรมใดจะสามารถดำรงอยู่ในสังคมนั้นได้นั้น จะต้องประกอบด้วย

1. วัฒนธรรมนั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นมรดกทางสังคมที่มีคุณค่า น่าสะสม มีประโยชน์กับคนในสังคม สอดคล้องกับวิถีชีวิตหรือแนวทางในการปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนรุ่นก่อนสร้างขึ้นและมุ่งถ่ายทอดให้คนรุ่นต่อไป

2. วัฒนธรรมนั้นจะต้องมีการปรับปรุง หากวัฒนธรรมที่คนรุ่นต่อมารับเอาไว้เพียงเป็นมรดก มีแต่รักษาไว้ หรือไม่ปรับปรุงปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันหรือยุคสมัย วัฒนธรรมนั้นย่อมไม่มีความเจริญงอกงาม อาจเสื่อมความนิยมและสูญหายไปในที่สุด

3. วัฒนธรรมนั้นต้องได้รับการถ่ายทอด เพื่อให้คนรุ่นต่อไปได้รับช่วงการสืบทอด และเผยแผ่ให้แพร่หลายเพื่อให้วัฒนธรรมนั้นสืบทอดต่อเนื่องกันไม่ขาดตอนและคงอยู่ในสังคมเรื่อยไป

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมไม่ได้ มีขึ้น ตั้งอยู่ คับไป โดยตัวเองอย่างโดดเดี่ยว การดำรงอยู่ของวัฒนธรรมใดๆ นั้นมนุษย์มีส่วนสำคัญใน ประดิษฐ์คิดค้น ต่อเติมเสริมแต่ง สร้างสรร พัฒนา ปรับปรุง ให้ส่วนต่างๆ ของวัฒนธรรม ยังคงดำเนินต่อไปได้ (อุทัย หิรัญโต, 2513, หน้า 41)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ฉลากลชาบ รมิตานนท์ (2527) ศึกษาลัทธิทรงเจ้าเข้าผีเกี่ยวกับบทบาทของผีเจ้านาย และการทรงเจ้าเข้าผีที่มีต่อสังคมทั้งระดับปัจเจกชนและสังคมส่วนรวมในเขตอำเภอเมือง อำเภอดอยสะเก็ด และอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าในทัศนะของคนจำนวนไม่น้อยการนับถืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผีसाงเทวดา เจ้าป่าเจ้าเขา อิทธิปาฏิหาริย์ ฯลฯ มิใช่เป็นเรื่องงมงายไร้สาระ ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการทรงเจ้าเข้าผีมีเพียงแต่จะดำรงอยู่เท่านั้น แต่

มันมีการเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองด้วย ส่วนบทบาทของ ประเพณีทรงเจ้า (ผีเจ้านาย) ในสังคมภาคเหนือนั้นพบว่าความเชื่อและพิธีกรรมทรงเจ้าเข้าผีสะท้อน ถึงการคงอยู่ร่วมกัน ซึ่งความเชื่อและพิธีกรรมดำรงอยู่ได้เพราะมีการผสมผสานระหว่างความเชื่อ ทางศาสนาในสังคมไทยได้แก่ ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อและ โลกทัศน์ทางศาสนามีความใกล้ชิดกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมระดับประเทศ โครงสร้างดังกล่าวสะท้อนชัดเจนในการในการจัดโครงสร้างสังคมหรือผีเจ้านาย นอกจากนี้ ผีเจ้านายได้ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการทางร่างกาย จิตใจ และวัตถุของคนในสังคม ผีเจ้านาย เป็นวิธีการ หรือรูปแบบคำอธิบายของการแก้ปัญหาชีวิตที่เหมาะสมกับชนชั้นและสถานการณ์ ทางสังคม ม้าหรือร่างทรง ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางติดต่อกับผีหรือเทพให้กับแขกหรือลูกค้าที่มี ปัญหาเดือดร้อนต่างๆและมีการถ่ายทอดความเชื่อสอดคล้องกับเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงทาง สังคม ทำให้ความเชื่อดังกล่าวดำรงอยู่ได้

สุริยา สมุทรอุปต์. พัฒนา กิตติยา, ศิลปกิจ ตี๋ขันติกุล และ จันทนา สุระพินิจ (2539) ศึกษาว่าทกรรมของลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีและวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย โดยศึกษา ร่างทรงและตำหนักทรงในเขตเทศบาลเมืองนครราชสีมา และเครือข่ายร่างทรงในอำเภอต่างๆ ของ จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สระบุรี นครสวรรค์ และกรุงเทพมหานคร พบว่า ลัทธิทรงเจ้าเข้าผีเป็นส่วนหนึ่งของการใช้ไสยศาสตร์และกระแสพุทธพาณิชย์ในสังคมไทยสมัยใหม่ การทรงเจ้าเข้าผี เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในวัฒนธรรมไทยดั้งเดิม แต่ได้รับการปรับเปลี่ยนและนำเสนอความหมายที่ สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชากรในเมือง ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีมีความเชื่อเรื่องวิญญาณและอำนาจ ศักดิ์สิทธิ์เป็นศูนย์กลางของลัทธิพิธีความเชื่อที่ว่าอำนาจบารมีขององค์เทพสามารถช่วยแก้ปัญหา โลกนี้ให้กับมวลมนุษยชาติได้ หากองค์เทพได้รับการสวดอ่อนน้อมและบูชาอย่างเหมาะสม ร่างทรงส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงเป็นผู้นำลัทธิพิธี ความเชื่อและพิธีต่าง ๆ ยังให้กรอบมโนทัศน์กับ ร่างทรงและลูกศิษย์ในการอธิบายและทำความเข้าใจความทุกข์ ปัญหาชีวิต ครอบครัว และหน้าที่ที่ ตนกำลังเผชิญอยู่ นอกจากนี้ร่างทรงส่วนใหญ่และลูกศิษย์เป็นสมาชิกชนชั้นกลางและกลุ่มผู้ใช้ แรงงานในเมือง การพึ่งตำหนักทรงและการใช้ไสยศาสตร์ต่าง ๆ ช่วยให้ประชาชน กลุ่มนี้สามารถ ปรับตัว คัดสรรและค้ำจุนในการใช้ชีวิตในสังคมเมือง ด้านจิตวิทยา เศรษฐกิจ ศิลธรรม ซึ่งท้ายที่สุด ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผี ช่วยให้เข้าใจปฏิบัติการทางวาทกรรมที่สำคัญในสังคมไทย โดยเฉพาะการโต้ แย้งระหว่างพุทธศาสนากับไสยศาสตร์ อำนาจรัฐกับเสรีภาพในการนับถือศาสนาของปัจเจกบุคคล และการคงอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกันของความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่แตกต่างกัน

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และ นิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ (2533) ได้ศึกษาเรื่องของการเข้าทรง ร่างทรง ความเชื่อ พิธีกรรมและบทบาทที่มีต่อสังคมในสังคมอำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า การเข้าทรงเป็นพิธีกรรมและความเชื่อซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง มีการสั่งสมและสืบทอด ประสพการณ์เรื่องราวเกี่ยวกับพิธีกรรมนี้มาเป็นระยะเวลานาน ซึ่งเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรม ดังกล่าวมีการถ่ายทอดและได้รับการยอมรับจากชุมชน ทั้งในส่วนที่เป็นร่างทรงที่ต้องผ่าน กระบวนการต่าง ๆ ภายใต้กฎระเบียบ ข้อบังคับของกลุ่มที่สอดคล้องกับระบบต่าง ๆ ของสังคม เช่นเดียวกับการที่บุคคลยอมรับในเรื่องของการทรงเจ้านั้น มีสาเหตุมาจากการได้รับการจัดเกลา จากประสพการณ์ การสังเกต การเรียนรู้ และการถ่ายทอดจากผู้ใหญ่ในชุมชนทั้งทางตรงและ ทางอ้อม

รุ่งทิพย์ กล้าหาญ (2539) ได้ศึกษาการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อโดยผ่านพิธีกรรม ในชุมชน โดยศึกษาในชุมชนบ้านม่วงโค่น ตำบลแม่ฮ้อยเงิน อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าพิธีกรรมในชุมชนเป็นอุปนิสัยที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อ ซึ่ง การจัดระเบียบพฤติกรรมของบุคคลนั้น ต้องอาศัยระบบโครงสร้างอำนาจหน้าที่ในการฝึก ส่วนต่างๆของชุมชนให้มีความเป็นเอกภาพและส่งผลให้ผู้คนในชุมชนดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุขจึง ต้องอาศัยการขัดเกลาด้านความเชื่อที่จำแนกเป็น 3 ระบบคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติโดยมีกลไกและเงื่อนไขที่มีอิทธิพลในการขัดเกลาทางสังคมประกอบด้วย กระบวนการทาง ศีลธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน โดยชุมชนมีการสร้างวิธีการถ่ายทอดในหลาย ลักษณะ เช่นการบอกเล่า การสอน การปฏิบัติให้ดู เพื่อเป็นการสื่อสารเนื้อหาที่ต้องการให้แก่ผู้รับ การขัดเกลา มีการสร้างสัญลักษณ์เพื่อใช้เป็นสื่อแสดงความหมายของการขัดเกลานั้นให้ซึ่งถือ เป็นการปลูกฝังให้ยอมรับในความเชื่อ สำหรับบทบาทของผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม คุณสมบัติของผู้ประกอบพิธีกรรม มีผลต่อการยอมรับหรือปฏิเสธกระบวนการขัดเกลาทางสังคมด้านความเชื่อ ด้วยเช่นกัน ส่วนสถานการณ์ โอกาส ที่เกี่ยวข้องบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ยังส่งผลต่อ การยอมรับของบุคคลและทั้งหมดของกระบวนการทางสังคม จะต้องดำเนินภายใต้การควบคุมทาง สังคมที่เหมาะสม ทั้งในส่วนจึงเนื้อหา วิธีการขัดเกลาโดยต้องตอบสนองความต้องการของคนใน สังคมภายใต้ความเป็นเอกภาพของ ชุมชน

บุญมาส สันธูประมาและเจนศิริ จันทรศิริ (2538) ได้ศึกษาการดำรงอยู่และการปรับตัวของการแพทย์พื้นบ้านในเขตเมืองเชียงใหม่ พบว่า ประเภทของหมอพื้นบ้านได้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ คือ หมอพื้นบ้านที่เน้นการรักษาโดยเน้นการประกอบพิธีกรรม หมอพื้นบ้านที่รักษาตามพื้นฐานจากความเชื่อ จากเหตุผลทางธรรมชาติ เรื่องธาตุทั้ง 4 ดิน น้ำ ลม ไฟ หยิน-หยาง และหมอพื้นบ้านที่ใช้กระบวนการการรักษาหลายวิธีผสมผสานกัน หมอพื้นบ้านที่ยังคงมีบทบาทในการรักษาในปัจจุบันคือ หมอชีพจร (หมอเมะ) หมอพระ หมอยา(สมุนไพร) หมอบีบนวด หมอเสกเป่าคาถาเช็ดแก้ม หมอกระดูก(ขวากชุย) หมอทรง(ม้าขี่) หมอบีบนวด หมอดูเมื่อ หมอที่หมดบทบาทในการทำคลอดแบบพื้นบ้านคือหมอดำแย แรงจูงใจในการเป็นหมอพื้นบ้านเกิดจากความสนใจส่วนบุคคลที่ต้องการช่วยเหลือผู้อื่น ทั้งครอบครัวและชุมชน การช่วยเหลือผู้ป่วยเป็นกุศล สำหรับแบบแผนในการถ่ายทอดความรู้ของหมอพื้นบ้านไม่มีระบบที่ชัดเจน แต่เน้นการปฏิบัติที่สืบทอดกันมา โดยผ่านการบวชเรียนที่วัด จากการสอบถามความรู้จากผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน รวมทั้งการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองในภายหลัง ในด้านบทบาทของหมอพื้นบ้าน แม้สถานภาพทางสังคมในแง่การได้รับการยกย่องจะลดลงเมื่อเทียบกับอดีต แต่สถานภาพบทบาทที่ยังดำรงอยู่ในแง่มุมมองของบทบาทในด้านการรักษายังได้รับความเคารพนับถือจากคนในสังคมอยู่มาก และหมอพื้นบ้านไม่ได้ปรับบทบาทเพื่อเข้าสู่บทบาทใหม่ แต่ปรับบทบาทด้านการรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยที่แพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถอธิบายและรักษาไม่ได้ โดยมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบวิธีการรักษาโดยใช้การรักษาโดยวิธีการของแพทย์แผนปัจจุบัน รวมทั้งเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าร่วมในการวินิจฉัยและรักษาโรคด้วย แต่ยังมีบางโรคที่ต้องอาศัยการรักษากับหมอพื้นบ้านเท่านั้นจึงจะหาย เช่นงูสวัด การรักษาโรคกระดูกโดยไม่ต้องผ่าตัด เป็นต้น การที่หมอพื้นบ้านยังดำรงอยู่ได้ในสังคมเมืองเชียงใหม่ปัจจุบันขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ได้แก่ คุณสมบัติของหมอพื้นบ้าน ความประหลาดของหมอพื้นบ้าน ความสามารถของหมอพื้นบ้านในการรักษาโรคบางชนิด และการตอบสนองความต้องการในการแก้ไขความเจ็บป่วยของผู้ใช้บริการ โดยเฉพาะความเจ็บป่วยทางด้านจิตใจที่มีผลต่อความเจ็บป่วยทางกาย

ศิริลักษณ์ สุภากุล (2533) ได้ศึกษาพิธีกรรมพืชน้ำกับการจัดระเบียบสังคม โดยศึกษาหน้าที่ ประโยชน์ของพิธีกรรมพืชน้ำและบทบาทของพิธีกรรมที่มีผลต่อการจัดระเบียบสังคมในจังหวัดลำปาง พบว่าพิธีกรรมพืชน้ำมีหน้าที่และประโยชน์ที่สำคัญ คือ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในตระกูลที่ประกอบพิธีโดยมีผีบรรพบุรุษหรือเรียกว่า ผีปู่ย่า เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในตระกูล ช่วยเป็นกำลังใจในการแก้ปัญหาและเอาชนะอุปสรรคต่างๆในด้านการจัดระเบียบสังคม

พิธีกรรมมีบทบาทในการควบคุมความประพฤติของคนในกลุ่มตระกูลให้ประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดี ยึดมั่นในหลักคำสอนทางศาสนา โดยใช้อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อเรื่องผีปู่ย่ามาใช้ควบคุมคนในสังคม อีกทั้งพิธีกรรมช่วยขจัดปัญหาความขัดแย้งของคนในตระกูล สร้างความร่วมมือ และความสามัคคีให้เกิดขึ้นภายในกลุ่ม นอกจากนี้พิธีกรรมยังเป็นการแสดงถึงอดีตของกลุ่มตระกูลที่ประกอบพิธีกรรมว่าได้สืบเชื้อสายมาจากชนชั้นเจ้าหรือชนชั้นปกครองในอดีตและพิธีกรรมยังได้เปิดโอกาสให้ผู้หนึ่งได้ปลดปล่อยอารมณ์แสดงออกในสิ่งที่ตรงกันข้ามกับการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของตน

มานพ มานะแซม (2541) ศึกษาเชิงปรัชญาเรื่องคติความเชื่อเรื่องการฟ้อนผีในภาคเหนือพบว่า คนไทยในภาคเหนือมีความเชื่อว่าภายใต้สภาพของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตจะเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สิ่งมีชีวิตที่เป็นมนุษย์เมื่อตายไปแล้วก็ยังคงสภาพมีชีวิตอยู่ แต่ไม่อาจสัมผัสได้ด้วยตาตามปกติ ยังสามารถสื่อสารได้ สภาพเช่นนี้เรียกว่า ผี โดยทั่วไปเชื่อว่าผีมีชีวิตในโลกอีกมิติหนึ่ง สิ่งสถิตอยู่ตามป่าเขา หรือสถานที่ที่มนุษย์ที่มีความเชื่อถือได้สร้างไว้ให้เป็นที่อยู่อาศัย เรียกว่า หอผี หรือศาลพระภูมิเจ้าที่ ในการติดต่อสื่อสารกับผีมีวิธีการพิเศษที่เรียกว่า เข้าทรง เป็นการให้วิญญาณผ่านเข้ามาสิงร่างผู้ที่มีความสามารถเป็นสื่อติดต่อ แล้วบอกกล่าวเรื่องต่างๆ ที่ผีต้องการให้มนุษย์ได้รับรู้ หรืออาจเป็นการช่วยเหลือด้วยการรักษาโรคภัยให้หายป่วย ตลอดจนถึงการทำนายโชคชะตาชีวิตต่างๆ เมื่อเชื่อว่าผีมีจริงและมีความสามารถบางอย่างเหนือคนทั่วไป รู้อดีต ทำนายชะตาชีวิต รักษาโรคได้ ผู้คนจึงเกิดความเคารพยำเกรงและเกิดประเพณีการเซ่นไหว้ผีเพื่อจะขอความคุ้มครอง ปกป้องภัยอันตรายที่อาจจะเข้ามา เช่น ภัยธรรมชาติหรืออันตรายจากมนุษย์ด้วยกัน การกำหนดบทบาทของผีต่างๆ ขึ้นมาเท่ากับเป็นการจัดการทางสังคมในอดีตซึ่งจะต้องให้ความเชื่อเรื่องผีที่ชาวบ้านเชื่อกันมามีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภท คือผีดีและผีร้าย ผีดีมักเป็นผีปู่ย่าตายาย ผีเข่าผีเรือน ผีบรรพบุรุษ รวมทั้งผีที่สถิตอยู่ตามธรรมชาติป่าเขาต่างๆ ผีเหล่านี้มีหน้าที่คุ้มครองตามสิ่งที่คนสิ่งสถิตอยู่ สามารถคลั่งคลุ้มให้เกิดความสมบูรณ์ต่อผู้ที่ปฏิบัติอยู่ในกรอบของสังคมอันดี หากใครประพฤติไม่ดีเรียกว่า ผิดผี ผีเหล่านี้ก็จะลงโทษได้และหากต้องการแก้สถานการณ์เช่นนี้ได้ ต้องกระทำการ เลี้ยงผี เป็นการขมาลาโทษที่ตนเองได้กระทำผิดลงไป ประเภทของผีดีได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีเจ้าบ้าน ผีเจ้านาย ผีเจ้าเมือง ส่วนผีร้ายในสังคมภาคเหนือ หมายถึง ผีเกะ ผีกระนัน เดิมเป็นผีดีแต่ถูกปล่อยปละละเลย ถูกถูกละเลยหรือคนในสังคมไม่ดูแลทำการเซ่นสรวง สังเวยหรือเลี้ยงผีตามประเพณี ผีดีจึงกลายเป็นผีร้าย ออกมาเพ่นพ่านรังควานชาวบ้านชาวบ้านมิให้อยู่อย่างมีความสุข การยึดถือเรื่องผีดีและผีร้ายในอดีตดูมีความเคร่งครัดในการปฏิบัติ เพราะสามารถมีผลตอบ

สนองต่อผู้คนในสังคมได้ ดังนั้นความเชื่อเรื่องผีจึงเปรียบเสมือนระเบียบของสังคมได้อยู่กันอย่างเอื้ออาทรพึ่งพาอาศัยกันและกันทั้งนี้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขของสังคม

สิรินุช วงศ์สกุล (2544) ศึกษาลักษณะการคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน(ซอ)ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เพลงพื้นบ้าน(ซอ)ในจังหวัดเชียงใหม่คงอยู่ได้เนื่องจากการพัฒนารูปแบบการแสดงเป็นระยะๆจากซอคู่ เป็นละครซอ และซอสตริงตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีการดัดแปลงปรับเปลี่ยนเนื้อหา ภาษา การแต่งกาย และเครื่องดนตรี ให้มีความสอดคล้องกับยุคสมัย ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบันและความต้องการของผู้ฟังเฉพาะกลุ่ม ในส่วนพื้นที่ของการแสดงและผู้ว่าจ้างเขตอำเภอรอบนอก ยังเป็นพื้นที่ที่มีผู้ว่าจ้างและผู้เชิญให้ช่างซอไปแสดงในงานบุญและงานประเพณีของชุมชนอยู่เป็นประจำ ปัจจุบันช่างซอมีโอกาสนในการเผยแพร่การซอผ่านสื่อต่างๆทั้งแถบบันทึกเสียง วิทยูและโทรทัศน์ ทำให้ซอมีรูปแบบการเผยแพร่ถึงผู้ฟังและผู้ชมกว้างขวางขึ้น การคงอยู่ของเพลงพื้นบ้าน(ซอ)ของเชียงใหม่ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ได้แก่ การตั้งคณะซอจากเดิมที่ต่างคนต่างแสดงอย่างอิสระทำให้ผู้ว่าจ้างติดต่อได้สะดวก การรวมกลุ่มของช่างซอเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การปรับรูปแบบการแสดงให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ชม/ผู้ฟังเฉพาะกลุ่ม การถ่ายทอดการซอสู่ผู้เรียนรุ่นใหม่ กลุ่มผู้ว่าจ้างและผู้เชิญช่างซอไปแสดงในงานบุญและประเพณีพื้นบ้านที่เจาะจงให้ซอไปแสดงเท่านั้น

สุทัศน์ ถิ่นทะมา (2542) ศึกษาการคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่โดยศึกษาที่ตำบลขุนยวม อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่าเงื่อนไข ปัจจัย ที่ทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่คงอยู่ คือ การเห็นคุณค่าหรือประโยชน์ที่อยู่ในรูปของความเชื่อซึ่งมีการถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม จนกลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และมนุษย์กับมนุษย์ ศาสนาและความเชื่อ ได้ให้ความสำคัญต่อคำสอนโดยมีพิธีกรรมเป็นส่วนเชื่อมโยงผ่านทางการกล่อมเกลาโดยชุมชนทำให้มีการปฏิบัติสืบต่อมา เป็นการกระทำซ้ำจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง ส่วนกลไกที่ทำให้วัฒนธรรมพื้นบ้านของชุมชนชาวไทยใหญ่คงอยู่นั้นประกอบไปด้วย ครอบครัวยุคใหม่ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดภาษาพูด แบบแผน ความประพฤติตามวิถีชีวิตแก่ลูก ผู้อาวุโสทำหน้าที่ให้คำปรึกษาในการจัดพิธีกรรมต่างๆ พระทำหน้าที่ถ่ายทอดศีลธรรมและการศึกษา ผู้ชำนาญทำหน้าที่การถ่ายทอดภูมิปัญญาต่างๆ เช่น พิธีกรรม ความรู้ทางช่าง หัตถกรรม ผู้นำในชุมชนเป็นผู้จัดและสนับสนุนประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน เครื่องญาติทำหน้าที่สนับสนุนช่วยเหลือในการประกอบ

พิธีกรรมต่างๆ วัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทยใหญ่คงอยู่นั้นไม่ได้คงอยู่เหมือนเช่นอดีต มีการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านคุณค่าของวัฒนธรรมและรูปแบบ

ทิพวรรณ คำมา (2546) ศึกษาการดำรงอยู่ของความเชื่อเรื่องผีของกะเหรี่ยงคริสต์ พบว่า ยังคงมีความเชื่อเรื่องผีเหลืออยู่ในการเกษตร การรักษาพยาบาล การจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า และสัตว์ ความเชื่อเรื่องผีของปกากะยอ(กะเหรี่ยง)ที่นับถือศาสนาคริสต์แสดงออกให้เห็นใน 5 สถานการณ์ คือ เมื่อไม่มีคนที่นับถือศาสนาคริสต์อย่างเคร่งครัดอยู่ร่วมในเหตุการณ์ด้วย หรือเมื่อแน่ใจว่าเรื่องที่เกิดขึ้นเกิดจากการกระทำของผีตามที่ได้เรียนรู้มาจากบรรพบุรุษ หรือในเหตุการณ์ที่ปกากะยอนับถือคริสต์อยู่กับคนที่นับถือผี หรือปกากะยอนับถือคริสต์ทำอยู่กับสมาชิกในครอบครัว และเมื่อผู้อื่นที่นับถือผีบอกหรือแนะนำให้ทำตามความเชื่อเรื่องผี ซึ่งการดำรงอยู่ของความเชื่อเรื่องผีมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เนื่องจากชุมชนได้ใช้ความเชื่อเรื่องผีเป็นกลไกหรือเครื่องมืออย่างหนึ่งในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม ของคนในชุมชน โดยความเชื่อเรื่องผีถูกใช้เป็นข้อห้ามหรือข้อกำหนดเพื่อไม่ให้คนในชุมชนละเมิดหรือกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ส่วนปัจจัยและเงื่อนไขที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผีของปกากะยอนับถือศาสนาคริสต์ยังดำรงอยู่ ประกอบด้วย ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ความเชื่อดั้งเดิมโดยได้รับการถ่ายทอดความเชื่อเดิมเรื่องผีจากบรรพบุรุษมานานหลายชั่วอายุคน การศึกษาดั้งเดิมซึ่งพ่อแม่มีบทบาทในการให้การศึกษาดั้งเดิมมีการสอนวิธีเลี้ยงผีโดยผ่านทางพิธีกรรม สำหรับเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องนั้นก็มีบทบาทในการชักชวนแนะนำให้ปกากะยอนับถือศาสนาคริสต์ทำตามความเชื่อเรื่องผี ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ความยากจน เมื่อเกิดความเจ็บป่วยปกากะยอนับถือคริสต์เลือกที่จะรักษาพยาบาลกับหมอผีก่อนเนื่องจากไม่มีเงินไปรับการรักษาที่โรงพยาบาล ปัจจัยทางการเมือง การปกครอง ได้แก่ ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการซึ่งมีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นเมื่อผู้นำยังคงประพฤติดำเนินตามความเชื่อเรื่องผี ทำให้ปกากะยอนับถือคริสต์ที่เป็นลูกบ้านรู้และเห็นการกระทำแล้วได้นำไปปฏิบัติตาม สำหรับเงื่อนไขได้แก่ การถ่ายทอดความเชื่อเรื่องผีจากบรรพบุรุษหมอผี โดยผ่านพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผี

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2535) ศึกษาเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบท ภาคเหนือ พบว่าระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญเริ่มถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว โดยใช้สื่อที่มีในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีการสอน และปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้หรือมีประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือญาติที่มีแรงจูงใจจาก

ตัวอย่าง ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนในรุ่นหลังๆต่อไป นอกเหนือจากกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากระบบบ้าน คือวัด โดยมีพระภิกษุที่มีความรู้และเป็นที่น่าเชื่อถือของคนในท้องถิ่น เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ผู้เรียนได้แก่ ภิกษุ สามเณร หรือศิษย์วัดที่จะเรียนหนังสือ ระบบการเรียนรู้ในระยะต่อมาได้แก่ โรงเรียน ซึ่งในระยะแรกไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านมากนัก ต่อมาการมีค่านิยมยกย่องผู้มีความรู้ด้านหนังสือ ประกอบกับบ้านเมืองเจริญขึ้น จึงทำให้ทัศนคติเปลี่ยนแปลงไป มีความต้องการให้ลูกหลานได้รู้หนังสือและส่งลูกหลานเข้าเรียนในโรงเรียน ทำให้ศูนย์กลางการเรียนรู้ในท้องถิ่นจากที่บ้านและที่วัดมาเป็นโรงเรียน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ และเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน สื่อมวลชนซึ่งปัจจุบันระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นดั้งเดิมยังหลงเหลืออยู่ไม่มากนัก แต่ก็ยังสามารถรื้อฟื้นเพื่อให้ใช้ประโยชน์ในการวางแผนในการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพและวิถีชีวิตของประชาชนได้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การดำรงอยู่ของสิ่งหนึ่งสิ่งใดจำเป็นต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ปัจจัยหลายประการ ในการศึกษาการดำรงอยู่ของการทรงเจ้าในชุมชนชนบทหรือในสังคมใดสังคมหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ปัจจัยหลายประการที่เชื่อมโยงกัน การศึกษาปรากฏการณ์การดำรงอยู่ของการทรงเจ้านี้ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับ ความเชื่อ การดำรงอยู่ของวัฒนธรรม การถ่ายทอดความเชื่อ และการปรับตัว เพื่อศึกษาลักษณะการดำรงอยู่ของการทรงเจ้า และปัจจัยที่ทำให้การทรงเจ้ายังคงปฏิบัติกันอยู่ในสังคมปัจจุบันที่เป็นกระแสโลกาภิวัตน์และวิทยาศาสตร์

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved